

УДК 316.334.3:327

П.ТОКАР

**ОЦІНКА ГРОМАДЯНАМИ СТАНУ МІЖДЕРЖАВНОЇ ТА
ПРИКОРДОННОЇ СПІВРАЦІ ЗА НОВИХ ПРАВИЛ ШЕНГЕНСЬКОГО
ПРОСТОРУ**

(соціолого-політологічний аналіз проблем українсько-угорського кордону)

У статті подається соціолого-політологічний аналіз результатів соціологічного дослідження "Новий східний кордон Європейського Союзу: питання транспарентності, безпеки і транскордонного співробітництва (Польща, Словаччина, Угорщина, Україна)" на прикладі українсько-угорських відносин в нових умовах поширення шенгенських правил на кордоні з Україною. Цей міжнародний проект здійснений вперше і одночасно в чотирьох країнах та за єдиною методикою Асоціацією соціологів Закарпаття.

Ключові слова: Європейський Союз, двосторонні міждержавні відносини, транскордонне співробітництво, соціологічне дослідження, Шенгенський кордон, соціальна мобільність, громадська думка, прозорість і безпека.

Вступ

Україна та Угорщина вступили у новий етап двосторонніх міждержавних відносин, пов'язаний найперше зі вступом Угорщини в Європейський Союз та приєднанням цієї країни в числі інших 9-ти до Шенгенського простору, які з першого травня 2004 р. вступили до ЄС. Тим самим запроваджені нові нормативно-правові умови обслуговування громадян і на українсько-угорському кордоні, а по суті створюється нова геополітична ситуація в центрі Європи, в тому числі на кордоні між нашими країнами.

Ще не завершився етап становлення нових міждержавних відносин з сусідами та ЄС після проголошення незалежності України, становлення й розвитку прикордонного спів-робітництва, а вже на заміну прийшли нові правила і на українсько-угорському кордоні, де також запроваджено новий візовий порядок. Ставлення мешканців прикордонних регіонів до цих нововведень не є однозначним. Це природно. Адже з введенням на початку ХХІ ст. Угорщиною та іншими країнами – майбутніми новими членами Євросоюзу візового режиму з Україною був завданий новий удар по соціально-економічному самопочуттю населення прикордонних регіонів по обидві сторони кордонів цих країн. У тому числі до українсько-угорського кордону, зокрема, Закарпатської області, яка межує смугою в 133,1 км з Угорщиною і є за головними культурними та етнічними ознаками по цій смузі кордону найближчою до своїх угорських сусідів, де здебільшого проживають українці та угорці. Тобто і з етнічної точки зору візи сприймалися особливо болюче.

Між країнами порушилися економічні, наукові, культурні, спортивні, підприємницькі взаємозв'язки. Структура економіки усіх без винятку прикордонних регіонів була зруйнована, сотні підприємств

втратили економічну перспективу, чимало з них збанкрутували. Натомість з'явилися тисячі безробітних, які нині, як у середньовіччя, мігрують на Захід чи Схід і далі по усьому світу у пошуках роботи, забезпечуючи ті країни дешевою робочою силою, а міста і села прикордоння стають неперспективними. Мешканці прикордонних регіонів втрачають соціальну мобільність і взаємозв'язки. У населення відбулася ґрунтовна і болісна ломка морально-культурних цінностей і стереотипів. Така, загалом, соціокультурна ціна перспективи входження наших сусідів та створення нових правил на кордоні з Україною. Нинішня світова фінансово-економічна криза до існуючих додала нові небезпечні виклики для громадян з обох боків прикордоння. Тим не менше, Угорщина досить активно вибирається з минулої і нинішньої кризи, в тому числі витягуючи в останні роки і свої прикордонні області, часто-густо турбуючись і про українські прикордонні райони, чого не скажеш про Україну та її західні регіони, які вибираються із системної соціально-економічної кризи значно повільніше.

Від часу введення візового режиму з Україною практично щомісяця з'являється ще одна цеглинка у невидимій, але потужній стіні між нами та Європою. Ні введення 4 роки тому безвізового в'їзду до України, ні згода на реадмісію нелегалів, які потрапили до ЄС, не зробили ширшими для нас двері у західний, а отже цивілізований світ, хоча відносини між прикордонними регіонами країн залишаються стратегічними. Разом з тим, між Угорщиною і Україною врешті-решт склався "найтонший мур" у порівнянні з іншими українськими сусідами, позаяк Угорщиною для зміцнення прикордонних зв'язків і спрощення пропускового режиму на кордоні з Україною зроблено чимало: будівництво моста через р.Тиса та створення прикордонної інфраструктури, відкриття ряду КПП, запроваджений малий прикордонний рух (МПР) і у такий спосіб певна лібералізація візового режиму з Україною, особливо для закарпатців, створюються умови для збереження прикордонної співпраці тощо. А тим часом з 1 січня 2008 р. територія Шенгенської зони впритул наблизилася до України і стала „українською“. Як відомо, наша держава має спільні кордони з чотирма

країнами, що відповідають вимогам цієї угоди і є повноправними членами цієї зони. Автор статті ставить за мету проаналізувати результати дослідження відносно українсько-угорського кордону, рівень його відкритості і безпеки щодо розвитку транскордонного співробітництва, ставлення до цих проблем громадян тощо.

Про необхідність глибокого дослідження самовідчуття і задоволення можливістю взаємостосунків людей у прикордонних регіонах сусідніх держав говориться щонайменше останні 20 років. Усі конференції, форуми, присвячені проблемам кордону, транскордонного співробітництва, вивчають взаємини між людьми та різними спільнотами і прямо чи опосередковано ставили за мету проведення подібного дослідження. Однак через фінансові, організаційні складнощі, необхідність залучення багатьох інституцій, науко-ємність такої роботи, безпосередньо за неї не брався ніхто, навіть у рамках двох держав. Тому проведене у квітні–травні 2007 року соціологічне дослідження *“Новий східний кордон Європейського Союзу: питання транспарентності, безпеки і транскордонного співробітництва (Польща–Словаччина–Угорщина–Україна)”* є безпрецедентним і дає чимало матеріалів для роздумів та прийняття політичних рішень. У тому числі і про те, як Закарпаття – область на 4-х кордонах – може інтегруватися до європейських структур, з урахуванням нової ситуації, що склалася на західному кордоні з ЄС. Стратегічним інтересом у контексті реалізації справжньої євроінтеграційної спрямованості зусиль і сподівань Закарпатської області є словацький і угорський напрями, і найперше в розвитку транскордонного співробітництва. За прикладом чи паралельно з досвідом просування в цьому напрямі Закарпаття можуть рухатися в такий чи подібний спосіб й інші регіони України. Так, міждержавні рішення приймають політики, яких одиниці, а живуть за ними, з дня на день, звичайні люди, яких мільйони. Як вони – з обох боків кордону двох сусідніх держав – України та Угорщини оцінюють можливість вільно спілкуватися, їздити до рідних та у справах, як змінилося їхнє життя з приєднанням Угорщини до ЄС і які очікування від її приєднання до Шенгену – вивчалось нами у соціологічному дослідженні.

Для порівняння і всесторонніх оцінок автори застосували матеріали й інших суб'єктів-учасниць цього проекту, зокрема Польщі і Словаччини. Наголосимо, що за змістом та масштабністю згадане дослідження, як зазначалося, не має аналогів, оскільки з такою метою проведене вперше. До розробки та його організації залучалися науково-дослідні інститути і центри, урядові та неурядові структури, фонди та громадські організації, дипломати, всього близько десяти представництв в усіх країнах-учасницях проекту, спеціалісти різного науково-організаційного спрямування. Зусиллями 24 інтерв'юєрів та бригадирів опитано 712 респондентів віком від 18 до 75 років у Закарпатській та Львівській областях України, Люблінському і Підкарпатському воєводствах Польщі, Кошицькому і Пряшівському краях Словаччини, Саболч-Сатмар-Березькій області Угорщини та 115 *експертів* із числа науковців, прикордонників, митників, політиків, депутатів місцевого самоврядування. Усі інтерв'ю проведені за єдиною методикою, вибіркою, інструкцією на мовах держав-учасниць проекту.

Результати опитування стосовно актуальних проблем

угорсько-українського прикордонного співробітництва

На глобальне запитання **“Як Ви оцінюєте рівень міждержавних угорсько-українських відносин?”** відповіли **58,2 відсотка** респондентів оптимістично, тобто оцінили їх як високий, вищий за середній або середній. Ще вища позитивна оцінка з боку пересічних громадян і **стану транскордонного співробітництва – 61,4 відсотка**. Це найвища оцінка із числа чотирьох країн-учасниць дослідження. Що стосується ставлення чи оцінки українців та угорців українсько-угорських міждержавних відносин окремо за національно-регіональною ознакою, то вони не суттєво, але різняться між собою. Зокрема, у громадян Угорщини дещо обережніша, тобто критичніша оцінка: **58,2%** угорців оцінили як високий і вищий за середній проти **59,1%** в українців, у яких рівень міждержавних угорсько-українських відносин та стан угорсько-українського прикордонного співробітництва оцінений відповідно **60,0%** і **62,4%**.

Тобто відповіді українців і угорців на перші два запитання майже не різняться, на відміну від оцінок у словаків та українців, які помітно різні, тобто в 2,5–3,5 рази вони критичніші у словаків: всього **9,8%** словаків оцінили як високий і вищий за середній проти **32,4%** українців на словацько-українському кордоні та стан українсько-словацького прикордонного співробітництва: відповідно **9,0%** і **20,3%**. Навіть серед українців оцінки на словацько-українському кордоні майже у три рази критичніші за оцінки українців на угорсько-українському кордоні. А це на протяжності якихось 133 км упродовж західного українсько-угорського кордону України, розташованого на території однієї Закарпатської області. І надалі помічатимемо очевидну тенденцію до спаду оптимістичних оцінок у словаків, напроти українців та угорців, збільшенню їх песимізму стосовно порушених у запитаннях проблем. Ще негативнішою є загальна та поокрема оцінка респондентами з обох сторін кордону **впливу на розвиток угорсько-українського співробітництва вступу Угорщини до ЄС**. Із числа опитаних на угорсько-українському кордоні **39,0%** вважають такий вплив позитивним, а майже половина респондентів (**47,7%**) – негативним. На відміну від словаків (**64,3%** яких вважають вступ ЄС до ЄС негативним), угорці оптимістичніші – **40,9%** оцінюють вступ своєї країни позитивно, а **45,3%** – негативно. І значно нижчими є позитивні оцінки з боку словаків (**15,5%** – позитивно), ніж українців (**54,2%** – позитивно), ніж з боку угорців.

Якщо взяти за національним складом чи регіональною належністю в усіх країнах-учасницях дослідження, то в середньому великої дисперсності не спостерігаємо. Наразі, в даному випадку між українцями, словаками, поляками та угорцями – словаки та українці виділяються найбільше: українці оцінюють ці процеси позитивніше за усіх інших, а словаки навпаки – негативніше за всіх. Загалом, чим глобальніше запитання, тим менша розбіжність у думках представників народів-сусідів і, навпаки, чим конкретніше і болючіше – дисперсність у відповідях збільшується. Це ми бачимо, зокрема, на прикладах оцінок проблеми стану угорсько-українського прикордонного співробітництва,

де із загальної обойми більше випадають хіба що знову ж таки словаки, а українці дають оцінки дещо вищі. Серед прикордонних регіонів України ці проблеми також оцінюються по-різному: у Львівській області оцінки респондентів позитивніші, ніж в Закарпатській, про що йтиме нижче.

Спрощення пересування громадян в країнах-членах ЄС – ускладнення для громадян України

Зовсім не сприяло поліпшенню контактів українців із сусідами і введення останніми візового режиму. Тим більше, що 4 роки тому він став одностороннім. Ми, наче люди другого сорту, змушені оформляти візи до Угорщини, а угорські громадяни можуть їхати до нас вільно. Тепер, після поширення Шенгену на кордон з Україною ситуація, незважаючи на запровадження Угорщиною МПР, для українців ще більше ускладнилася. Так, протягом 2008 року поглибилася тенденція скорочення кількості поїздок громадян України до ЄС (у 2,6 рази і в першу чергу до сусідніх країн та інших нових членів ЄС), а з іншого боку, навпаки, у два рази збільшився в'їзд до України громадян із країн ЄС.

Відповіді на запитання **“Як вплинуло введення візового режиму між Угорщиною і Україною на рівень життя мешканців прикордонних районів Угорщини та України?”** загалом розподілилися по відношенню до країн-сусідів різко протилежно. Наприклад, між поляками і українцями вони склалися майже порівну: **50,5%** вважають цей вплив позитивним, а **36,4,0%** – негативним. Серед словаків та українців ці показники помітно критичніші: всього **14,8%** опитаних вважають введення віз позитивним рішенням, а **66,3%** – негативним. Серед угорців та українців всього **36,4%** вважають це позитивним явищем, а **50,0%** – негативним. Тобто половина опитаних мешканців по обидві сторони українсько-угорського прикордоння вважають, що введення віз вплинуло на рівень їх життя скоріше негативно, ніж позитивно.

Разом з тим, за національною та регіональною ознаками (у нашому проекті поняття “національне” та “регіональне” співпадають) в оцінках

респондентів спостерігається, як зазначалося вище, різка дисперсія. Особливо цікавим і на перший погляд нелогічним є той факт, що вступ країн-сусідів до ЄС, зокрема Польщі, та приєднання її до Шенгену в Україні оцінюють краще, навіть у два рази, ніж власне у цих країнах. Очевидно тому, що у нас роками, хоч і без особливої та глибокої конкретики, деталізації на усіх рівнях стверджується: ми прагнемо бути державою з європейськими стандартами, затверджуємо і виконуємо “дорожню карту”, приймаємо відповідні закони, аби хоч якимось боком долучитися до ЄС. Створена міцна ілюзія, що приєднання до цієї формації тієї ж миті автоматично зробить кожного українця багатим, щасливим, вільним, а державу демократичною. Натомість, введенням нового режиму з Україною сусіди продовжують понині зводити мур на українському кордоні дедалі товстішим і міцнішим.

У той же час мешканці цих держав, які відчули, що таке бути в ЄС на щоденному побуті своїх родин, особливо вздовж кордону, де економіка впала, ставляться до цього рішення і впливу на рівень їх життя значно песимістичніше. І аж занадто негативний вплив, на нашу думку, у співвідношенні, наприклад, з Польщею, яких там набирається позитивно майже **60 відсотків**, спостерігається у відповідях респондентів на запитання **“Який вплив, на Ваш погляд, справить приєднання Угорщини до Шенгенської угоди на можливість отримання візи для громадян України?”** Позитивним такий вплив вважають **26,4%**, а **50,0%** – негативним. Причому на цей раз досить реалістичні позиції спостерігаємо у опитаних мешканців України по відношенню до угорців і особливо критичні відповіді на це питання у словаків. Так, позитивним такий вплив вважають **28,0%** респондентів на українському боці українсько-словацького кордону, а **53,3%** – негативним. З іншого, словацького боку українсько-словацького кордону, позитивним такий вплив вважають **13,0%** респондентів, а **48,0%** – негативним. При тому, майже **40 відсотків** словаків не змогли відповісти на поставлене запитання. З угорської сторони угорсько-українського кордону **41,5%** опитаних вважають такий вплив позитивним, а **45,3%** респондентів негативним. З українського боку

угорсько-українського кордону, оцінки песимістичніші. Позитивним такий вплив там вважають **23,0%** респондентів, а **62,3%** – негативним. При тому, майже **15 відсотків** українців не змогли відповісти на поставлене запитання, ймовірно за причини остраху від ще одного укріплення в існуючому мурі на кордоні між сусідами.

Закарпатці у цьому сенсі значно різняться від сусідів зі Львівщини, їхні оцінки позитиву приєднання до Шенгену втричі нижчі від оцінок галичан. Очевидно тому, що наш край межує, на відміну від Львівщини, з чотирма державами, у нас більше пунктів пропуску, і закарпатці частіше бувають за кордоном. Тим більше, що економічний зиск від цих поїздок чим далі, тим більше втрачається: нині на кордонах **80%** – автомобілі з ЄС, а пішохідний перехід на українсько-словацькому кордоні Малі Селменці–Велке Сlemenці перетинає **97%** словаків та лише **3%** українців. Тут інтерес до перетину кордону в сторону України диктує „сигаретно-алкогольний” бізнес. І не тільки. В 2006 році 185787 громадян скористалися цим пунктом для в'їзду в Словаччину, завівши 31412 400 сигарет, що є лімітом дозволеного без оподаткування, що значно перевищує той же показник у 2006 році на переході „Вишне Немецке”. Крім сигарет і алкоголю, у переліку „ходових товарів” присутні м'які засоби, цукерки, цукор, та багато інших товарів ввозяться до Словаччини для вільного обігу у великій кількості. У 2007-8 рр. ситуація стала ще більш складною через закриття пунктів Вишне Немецке, а згодом і Ублі для комплексної реконструкції, яка 1.12.2008 р. завершилася. Майже адекватна ситуація на пунктах перетину українсько-угорського кордону. Сусіди йдуть до нас по дешевші харчі, солодощі, цигарки, спиртне і навіть одяг, маючи можливість, оскільки не потребують віз, і кілька разів “ходити на заклади”. Тоді як мешканці Львівщини навпаки, прямують до Польщі для купівлі тих самих продуктів харчування, оскільки, особливо м'ясопродукти, там дешевші. Крім того, можливо, це частково пов'язано і з тим, що візи до Польщі громадянам України отримати дещо простіше, ніж до інших сусідніх країн, зокрема Словаччини, де вирішувати цю проблему складніше. До того ж, із центральносхідних країн-нових членів ЄС тільки Польща активніше запрошує українців до

себе на легальне працевлаштування. І кількість таких на сьогодні вакансій, у тому числі висококваліфікованих, зокрема навіть медичних, незабаром зростатиме. Це пов'язано не лише з тим, що поляки подалися в інші європейські країни, де вищі зарплати, а вони, як мешканці ЄС, мають можливість там працювати, але й у зв'язку з підготовкою до Євро-2012 та стабільнішою економікою. Очевидно тому мешканці Львівщини і більш оптимістично дивляться на приєднання сусідніх держав до Шенгенського простору. Ментально це сприймається як ще одна ланка просування до "цивілізованого життя", яким видається воно у Європі. Можливо на це впливає і бачення сусідів-поляків – 57,2% з них вважають, що вступ до Шенгену справить позитивний вплив на можливість отримання візи для громадян України. Так чи інакше, але втричі більше львів'ян, ніж закарпатців – 49,5% проти 16,9%, вважають, що отримувати візи українським громадянам до сусідніх країн буде легше. Тоді як у Підкарпатському воєводстві Польщі таких оптимістів 13,6%, у Саболч-Сатмар-Березькій області – 10,5%, районі Вашарошнамень (Угорщина) – 6,1% та практично зовсім немає таких оптимістів серед опитаних словаків.

Майже протилежна українсько-польській ситуація у вирішенні нагальних і болючих питань щодо працевлаштування між Україною і Словаччиною. Так, в СР не вистачає робочої сили, тому Уряд прийняв рішення зняти квоти для працівників з України, але поки що це рішення на рівні декларації. До речі, цю проблему вже реалізували уряди Португалії та Іспанії, на часі й Італії щодо легалізації праці українських громадян і доказали, що за бажання цю проблему можна вирішити досить оперативно. І не треба чекати ситуації, коли робочі місця займуть представники Азії та Африки, адже, як зазначалося вище, ми культурно, ментально і територіально ближчі, а люди наші працюватимуть і, на відміну від інших, ще й висококласні спеціалісти.

Стосовно Угорщини, то тут ситуація кардинально відрізняється як від Словаччини, так і від Польщі. Вздовж смуги українсько-угорського кордону проживає більшість етнічних угорців Закарпаття, які тісно пов'язані з Угорщиною і підтримують з праматірною батьківщиною

всілякі зв'язки. Тому Угорщина завжди виступала і виступатиме на їх захист і підтримку. Вагомих доказів цієї тези можна навести чимало. З іншого боку, пересічні громадяни на угорській стороні раді приймати українських угорців у гості, тимчасово, але не сприймають їх як конкурентів на ринку праці. Радше допомагатимуть угорцям на цій стороні, ніж працевлаштовуватимуть їх на своїй території. Прикладом може слугувати підписання в числі перших угорцями угоди про МПР.

В якості проміжного висновку не можна не відмітити між багатьма ускладненнями та негативами з приводу введення Угорщиною візового режиму з Україною, з-поміж інших, один надзвичайно важливий пункт. Опитані угорські громадяни солідарніші з українськими сусідами у порівнянні з іншими сусідніми країнами, де проводилося дослідження. Угорські респонденти досить критично ставляться до:

- оцінки рівня двосторонніх міждержавних угорсько-українських відносин (**58,1%** позитивно);

- оцінки стану угорсько-українського прикордонного співробітництва (**62,0%**);

- впливу на розвиток угорсько-українського співробітництва від вступу Угорщини в ЄС (**40,9%**);

- впливу на розвиток угорсько-українського співробітництва від запровадження нових нормативно-правових умов обслуговування громадян на кордоні (**22,6%**);

- оцінки рівня роботи угорських, зрештою як і українських, служб на кордоні (**39,9%** позитивно).

При цьому наголосимо, що оцінка рівня двосторонніх міждержавних угорсько-українських відносин загалом позитивна, проте одна із найнижчих серед сусідніх країн. В той же час, оцінка стану угорсько-українського прикордонного співробітництва є найвищою із числа 4-х країн-учасниць дослідження. І це насправді відповідає дійсності, тому що зазначеною проблемою завжди предметно

переймалися як центральні, так і регіональні органи влади Угорщини. Минулорічний економічний обіг між Україною і Угорщиною близько 1,5 млрд.дол. (40% з них припадає на Закарпаття), три консульства видали за минулий рік 121 452 візи, з них половину в Києві, а половину в Ужгороді і Берегові, причому половину безкоштовно і зовсім мало відмов. Кількість віз, виданих українцям до 10-мільйонної Угорщини, — це стільки, скільки надала 80-мільйонна Німеччина.

Названі вище ознаки, вивчення яких ставилося головним завданням нашого дослідження, та отримані на них оцінки опитаних громадян дають підставу стверджувати, що в цілому угорці, як і словаки, не цілком вдоволені рівнем постановки та вирішенням у своїх державах окреслених вище проблем. Свідченням того є їх оцінки, дані у своїх відповідях на поставлені в анкеті запитання, — оцінки головним чином посередні, а не високі чи вищі за середні.

Та повернемося до теми візового режиму з Україною. Більш схильні до думки, що після приєднання Угорщини до Шенгенської угоди візи українцям отримати буде легше жінкам, молодим людям і тим, хто має нижчий рівень освіти. Воістину — знання породжують песимізм. Проте цікаво, що серед опитаних експертів ті, хто працює на кордоні — митники, прикордонники, працівники допоміжних служб, вітають запровадження євростандартів. Зрозуміло, вони лише “за” облаштування своїх власне, робочих місць, налагодження сервісу, тим більше, що робиться це майже цілком за кошти ЄС. Зокрема, на 2007–2008 роки для укріплення українського кордону із Заходом з їхнього боку було виділено мільярди євро. При цьому ставилися вимоги і до підвищення зарплат працівників цих структур. Але можна припуститися думки про те, що такий високий рівень експертного схвалення погорстокішання режиму перетинання кордону з українського боку має ще одну причину: багато з тих, хто працює нині на кордоні, вважають: чим суворіші правила — тим більші хабарі можна буде отримувати за їх порушення.

Оцінки роботи усіх державних служб на українсько-угорському кордоні швидше негативні, ніж позитивні

Нині оцінка населенням опитаних прикордонних регіонів роботи працівників цих структур досить тривожна, а в угорців та українців на цьому кордоні ще жорсткіша за інших, навіть українсько-словацького, де опитані більш жорсткі в оцінці питань, окреслених у попередньому розділі. Майже половина (**47,3%**) респондентів, опитаних вздовж українсько-угорського кордону, розцінюють рівень роботи консульських служб Угорщини як посередній та незадовільний (**30,5%** утрималися від відповіді), **60,9%** – митної служби (**13,2%** утрималися від відповіді) та **60,9%** респондентів – прикордонної поліції (**19,1%** утрималися від відповіді). Це цілком протилежні оцінки респондентами роботи, наприклад, польських служб на українсько-польському кордоні, робота котрих переважно оцінюється позитивно. Оцінки роботи цих служб окремо з боку угорців та українців суттєво не відрізняються, що підкреслює однозначність їх позицій. Можна прогнозувати, хоча ця теза потребує додаткових вивчень, що і цей факт особливого ставлення мешканців Східної Угорщини до сусідів із Закарпаття доказує те, що рядові угорські громадяни критичніші до усіх питань, які пов'язані з новими перепонами на кордоні, і солідарні з громадянами України по цей бік Карпат.

Їхніх українських колег, які служать на кордоні, респонденти оцінили дещо м'якше", але близько до угорських служб – відповідно **36,3%** (**30,5%** утрималися від відповіді), **52,0%** та **52,5%** вважають, що наші консульські служби, прикордонники й митники працюють незадовільно чи посередньо. Причому очевидно, за винятком консульської, серед опитаних зовсім мало тих (бл. **7%**), які утрималися від відповіді, тобто однозначність оцінок респондентами діяльності українських служб є значно вищою. Серед молоді (до 30 р.) утричі більше незадоволених, у порівнянні з літніми людьми.

Серед недоліків у роботі прикордонної служби (поліції) Угорщини **24,0 відсотка** опитаних назвали забюрократизованість, **15,7%** –

недостатній рівень матеріально-технічного облаштування кордонів, **24,9%** – корупцію серед їх працівників і – **25,8%** відзначили недостатній рівень культури обслуговування. Серед недоліків у роботі українських прикордонників забюрократизованість відмітили **21,9%** та **18,7%** – відзначили недостатній рівень матеріально-технічного облаштування кордонів; **32,4%** – турбуються за високий рівень корупції, а **17,8%** – звернули увагу на недостатній рівень культури обслуговування; **9,1%** – вказали на інші причини і майже усі респонденти відповіли на це запитання, що засвідчує: в усіх склалося однозначно негативне ставлення. Не кращі „показники” й в оцінках роботи українських митників.

Схожа схема контрастів і у визначенні респондентами недоліків у роботі консульських служб Угорщини відносно України. Зокрема, корупція серед представників цих українських установ, на їх думку, дещо вища за сусідів: **8,8%** угорських до **10,1%** українських (у порівнянні з ситуацією на українсько-словацькому кордоні, де контрастність становить **9,6%** до **31,3%**). Відповіді на запитання **“Що треба зробити для поліпшення роботи консульської та прикордонної служб Угорщини та України?”** розподілилися таким чином: треба збільшити відрахування на облаштування кордону за євростандартом – **19,1%** (**21,5%** щодо України), поліпшити культуру обслуговування – **33,2%** (**26,0%** щодо України). Частина (**23,6%**) вказали на необхідність рішуче боротися з корупцією (**26,5%** щодо служб України) серед їх працівників та поліпшити консульське обслуговування – **15,0%** (**17,7%** – щодо України). Як видно із наведених вище цифр, бачення можливих заходів, які на думку респондентів належить здійснити для поліпшення діяльності цих служб, досить збігаються по обидві сторони кордону. До речі, зовсім близькі до цих відповідей і думки опитаних на українсько-словацькому кордоні.

Хоча на момент опитування українці ще не надто чітко розуміли, що з приєднанням до Шенгену навіть до Польщі, Словаччини та Угорщини (чи Румунії) потрібні будуть шенгенські візи, які вже не будуть безкоштовними. Отримати їх буде ще складніше, ніж донедавна

національні візи до сусідніх з нами держав. Тим не менше, на конкретне запитання **“Який вплив на розвиток угорсько-українського прикордонного співробітництва справило запровадження нових нормативно-правових умов обслуговування громадян на угорсько-українському кордоні?”** - **62,1%** респондентів бачать цей вплив скоріше негативним. Для порівняння знову підкреслимо, що **майже половина** з опитаних мешканців українсько-польського прикордоння вважають, що цей вплив, навпаки, справить позитивний вплив на розвиток польсько-українського прикордонного співробітництва. І хоча у 2007 р. угоду між Україною та ЄС про спрощення оформлення віз таки підписали (часом мало не ультимативно ЄС від України у цьому зв'язку вимагав скасувати в'їзні візи для болгар та румунів, і на цей крок Україна вже поступилася), а український парламент цю угоду ратифікував, з 1 січня 2008 року вона вступила в силу і ніби почала діяти, тим не менше навіть з нашим стратегічним польським партнером така угода про спрощення візових процедур чи про запровадження з Україною МПР не підписана. Треба віддати належне експертам, які на те ж саме запитання відповіли набагато песимістичніше (**68,0%** негативно) за опитаних пересічних громадян.

Один з позитивів того, що з першого січня 2008 року кордон Шенгену став кордоном з Україною – тільки запровадження МПР для жителів прикордонних територій. Першу угоду вже підписано і запроваджено в кінці 2007 р. з Угорщиною, тим самим створено більш сприятливий за інших країн-сусідів України режим в'їзду до Угорщини мешканців Закарпаття, які проживають поблизу кордону. Запровадження МПР уможливило вільніше перетинати 750 тис. жителів прикордонних районів. В зону дії угоди включені 384 українські та 244 угорські населені пункти. Запровадження такої угоди (хоч і жорсткішої) з СР відкриє можливість скористатися спрощеною процедурою отримання віз і у такий спосіб перетинання кордону мешканцям 280 українських та 299 словацьких населених пунктів.

Поки що тривають переговори щодо аналогічних угод з Польщею і Румунією. І не факт, що вони будуть менш ліберальними, адже усі

нюанси узгоджуються у двосторонньому режимі, ЄС тільки з принципових питань дає або не дає згоди, хоча саме на Брюссель, його вимоги, і кивають щоразу партнери України. Проте, враховуючи той факт, що віднедавна (вересень 2008 р.) центральний офіс Ради Карпатського євро регіону перемістився до Ужгороду, а також відкрито його представництво української сторони у Львові (листопад 2008 р.) цей важель прикордонного співробітництва і наповнення МПР новим змістом слід піднести на якісно новий рівень. Це вагомий крок на шляху інтеграції України в європейське товариство, можливість „пом'якшити” введений новий Шенгенський порядок на кордоні з Україною.

Подобаються нам чи ні нові правила перетину кордону – щонайменше з 2008 року вони стали реальністю, і мусимо до них прилаштовуватися. Очевидно й те, що ближчим часом оптимістів серед українців щодо отримання віз до Польщі суттєво зменшиться. Як відомо, переговори з Польщею поки безрезультативні. Кілька офіційних зустрічей, які відбулися протягом року на вищому рівні в Києві і Варшаві, до реального запровадження МПР з Польщею не призвели. Тобто на сьогодні не вдалося домовитися про заплановану 50-кілометрову прикордонну зону, мешканці якої могли б відвідувати родичів у Польщі за спрощеною схемою чи мали б отримати безкоштовну візу. (Відбулися українсько-польські переговори на вищому рівні між президентами і прем'єр-міністрами двох країн, але міждержавна угода ще не підписана, триває її адаптація в урядових установах Польщі). Немає й так званих національних віз, за якими українців пускали б виключно на територію Польщі. Така віза була єдиною надією для мешканців прикордонних регіонів, котрі, очевидно, найактивніше користуються українсько-польськими переходами. Деякі з них здатні побувати в Польщі десятки-сотні разів на рік. Чимало українців працюють на прилеглих до кордону польських підприємствах. Для них польська віза вартістю навіть 35 євро не буде дешевою. Але є в кого вчитися прагматизму у відносинах з Україною і полякам, і словакам – у старіших членів ЄС. Не допомогло ані стратегічне партнерство та

особлива прихильність до України, ані особиста дружба з Президентом України.

Більш прозора ситуація на українсько-угорському кордоні. На початку грудня 2007 р. в Генеральному консульстві Угорщини в м.Ужгороді відбулася прес-конференція, на якій угорські консули пояснили, яким чином видаватимуться візи для українських громадян, і цієї концепції вони дотримуються. Так, уже з 21 грудня 2007 р. в консульстві видають Шенгенські візи: коштують 35 євро. Якщо віза потрібна терміново (до трьох днів), то коштує вона вдвічі дорожче. Візи для сезонних робіт коштують 40 євро, а довготривалі – 60. Однак безкоштовно візи видаються дітям до 14 років, родичам членів сімей, які проживають у євросоні, науковцям, офіційним делегаціям, спортсменам, інвалідам, пенсіонерам, журналістам і деяким іншим категоріям. Національну візу до Угорщини отримати уже не можна, проте паралельно діє, як зазначалося вище, так званий МПР. Він передбачає отримання спеціальної картки, з якою дозволяється їхати лише до населених пунктів, які розташовані у 50-кілометровій зоні. Коштує картка 20 євро. З одного боку, для закарпатців введення Шенгенської візи є накладним, бо багато кому приходить за “шенгенку” платити, та й виклик із Угорщини має бути або оригіналом, або завірений нотаріально. Разом з тим, угорський Шенген надасть можливість їздити не тільки до Угорщини, а ще в 22 країни Євросоюзу. І якщо дотепер за Шенгенською візою закарпатці їздили до Києва до консульств різних країн, то тепер “шенгенку” можна отримати і в Ужгороді (це стосується і словацького консульства) та Берегові. А це суттєві зручності та значна економія. Ті категорії громадян, які не підпадають під пільгові положення угоди про спрощене оформлення віз між Україною та ЄС, мають змогу скористатися угодою про МПР, що суттєво може пом'якшити виклики Шенгену і активізувати прикордонне співробітництво. Хоча кордон – це завжди конфлікт, який позначається на долях людей, які за місцем життя чи родом заняті з ним пов'язані, і для того, щоб він не став новою стіною між Європою і Україною, треба його вивчати і завчасно проблеми кордону з обох боків регулювати.

Висновки і пропозиції

На нашу думку, лише окремі оприлюднені вище результати розгляданого проекту переконливо підкреслюють висновок про необхідність здійснення моніторингового дослідження кордону, зокрема, треба відслідковувати соціально-економічні і культурні зміни процесів, які неодмінно відбуватимуться на новому східному кордоні ЄС з Україною, не тільки з стратегічним партнером Польщею, а й Словаччиною, Угорщиною та Румунією, які з позиції Закарпаття є цілком стратегічними.

Очевидне посилення контрольної-бар'єрної функції кордону на новій нормативно-правовій базі Шенгенської угоди справлятиме суперечливий вплив на рівень відкритості і безпеки подальшого розвитку прикордонного співробітництва. Якщо не сказати про загрозову небезпеку усім цим відносинам і ймовірно можливим двостороннім конфліктам за умови невжиття спеціальних заходів щодо їх упередження. Тож на запитання про головні проблеми, що нами вивчалися, а саме люди – з обох боків кордону двох сусідніх державах – України та Угорщини – оцінюють можливість вільно спілкуватися, їздити до рідні та у справах, як змінилося їхнє життя з приєднанням Угорщини до ЄС і які очікування від її приєднання до Шенгенського простору, опитані мешканці дали однозначні відповіді: життя погіршилося, вільне спілкування між нашими громадянами з приєднанням УР до Шенгенського простору ускладнилося і оцінюється незадовільно, а їздити у справах, чи Боже спаси в гості – стає дедалі нереальнішим, себто можливість їздити до угорських сусідів і навпаки погіршується. Особливо це стосується етнічних українців та представників інших національностей, які тепер мешкають і проживають поза 50-кілометровою зоною від українсько-угорського кордону. Тому й очікували мешканці прикордонних регіонів введення нових Шенгенських правил обслуговування з острахом і оглядкою. А якщо до цього додати існуючі на кордоні корумпованість, хабарництво та інші чинники “людського фактора”, то зовсім нічого доброго очікувати не приходиться.

Тож немає альтернативи створенню прозорості і цивілізованості на кордонах, необхідності здійснення комплексу заходів політичного, економічного, матеріально-технічного і організаційного характеру як з боку країн-нових членів ЄС, так і з боку України, які б мінімізували негативний вплив нових нормативно-правових норм на рівень життя і самопочуття громадян. Це може бути постійний дамоклів меч з будь-якої сторони кордону чи країни, оскільки там, на кордоні, завжди є така загроза. Тому наступний висновок дослідження гіпотетично можна визначити так: за умови забезпечення на новому східному кордоні ЄС належної безпеки і транспарентності, розвитку транскордонного співробітництва, створення умов для поліпшення соціальної взаємодії сприятимуть поліпшенню соціальної комфортності населення, рівня їх культурно-освітніх та матеріальних умов життя. Останнє сприятиме зростанню довіри до Європейського Союзу, євроінтеграційної орієнтації мешканців прикордонних регіонів, а зрештою і населення України в цілому.

Нарешті, хоча це далеко не остання теза із числа можливих висновків, до процесу моніторингового дослідження необхідно включати прикордонні з Україною регіони Румунії та Болгарії, Прибалтики, Білорусі та Молдови, створення з цією метою єдиного НДІ. А такі величини вже не під силу ініціативності вчених чи окремих політиків, навіть регіональної влади, а також разової допомоги закордонних інституцій у вигляді якихось фондів чи окремих грантів. Це вже державні проблеми України та інших держав-сусідів.

Список використаних джерел

1. Деркач И. В объятиях Шенгена // Зеркало недели. – 2007. – № 49. – 22 декабря.
2. Кораблин С. Опыт Венгрии – уроки для Украины // Зеркало недели. – 2007. – № 47

3. Мамонова Г. Угорщина – найлояльніша до України з усіх країн Євросоюзу // “РІО”. – 2008. – № 52. – 20 грудня

4. Petro Tokár. Keď je vstup do Schengenu zlá správa. Zahraničná politika. – Číslo 1. – 2008.

4. Подоляк Л. Президентський десант // Старий замок “Паланок”. – 2008. – № 2. – 17 січня.

5. Токар П.В. Нові реалії сучасних кордонів. – Ужгород.: “Міська друкарня”, 2008. – 320 с.

In the article the social and political analysis of the results of the sociological research “New eastern border of the European Union: question of transparency, safety and cross-border cooperation (Poland, Slovakia, Hungary, Ukraine)” is given on the example of Ukrainian and Hungarian relations in the conditions of expansion of Shengen rules on the Ukrainian border. The present International pilot research was conducted for the first time and simultaneously in 4 countries and according to the single method of the Ukrainian Association of sociologist.

Key words: European Union, bilateral international relations, cross-border cooperation, sociological research, Shengen border, social mobility, public opinion, transparency and security.

В статье подается социолого-политологический анализ результатов социологического исследования “Новая восточная граница Европейского Союза: вопросы транспарентности, безопасности и трансграничного сотрудничества (Польша, Словакия, Венгрия, Украина)” на примере украинско-венгерских отношений в новых условиях распространения шенгенских правил на границе с Украиной. Этот международный проект осуществлен впервые и одновременно в четырех странах по единой методике Ассоциации социологов Закарпатья.

Ключевые слова: Европейский Союз, двусторонние межгосударственные отношения, трансграничное сотрудничество, социологическое исследование, Шенгенская граница, социальная мобильность, общественное мнение, прозрачность и безопасность.